

YAKIN ÇEVRE DOKTRİNİ BAĞLAMINDA YELTSİN DÖNEMİ RUSYA FEDERASYONU'NUN BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU ÜLKELERİYLE İLİŞKİLERİ

A. Sait SÖNMEZ*

ÖZET: Yaklaşık iki yüz yıl boyunca Rusya'nın egemenliğinde bulunan bölgeler, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber Moskova'nın kontrolünden çıkmışlardır. Sovyetler Birliği döneminde Moskova ile Birlik cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler eyalet-merkez seviyesinde yürütülmekteydi. Sovyet sonrası dönemde ise uluslararası politikada "aktör" haline gelen bu ülkeler ile Rusya'nın ilişkileri yeni bir biçim almıştır. Sovyet sonrası dönemde Rus Dış Politikası'nın en önemli boyutlarından birisini de eski Sovyet Cumhuriyetleriyle olan ilişkiler oluşturmaktadır. Yeltsin yönetimi 1991 ve 92 yıllarında Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerine yönelik kapsamlı bir dış politika geliştirememiştir. 1993 yılında kabul edilen Yakın Çevre Doktrini bağlamında bu ülkelerle ilişkiler yeni bir zemine oturtulmuştur. Çalışmada Yakın Çevre Doktrini ekseninde Yeltsin dönemi Rusya-BDT ilişkileri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Yeltsin Yönetimi, Rus Dış Politikası, Yakın Çevre Doktrini, Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleri.

THE RELATIONS OF RUSSIAN FEDERATION WITH the Countries of COMMON WEALTH OF INDEPENDENT STATES During YELTSIN PERIOD IN CONTEXT OF THE NEAR ABROAD DOCTRINE

ABSTRACT: The areas dominated by Russia for some 200 years went out of control of Russia as a result of the collapse of the Soviet Union. The relations between Moscow and the Union Republics were being conducted at the level of province-center during the period of Soviet Union. The relations of Russia with these countries, which have become "actors" in the international politics in the post-Soviet era, on the other hand, have taken a new form. The relations with the former Republics of the Soviet Union form one of the most important dimensions of the Russian Foreign Politics in the post-Soviet era. The Yeltsin government did not devise a comprehensive policy aiming at the countries of Commonwealth of Independent States in the years of 1991-92. In the context of Near Abroad Doctrine adopted in 1993, the relations with these countries were nested on a new ground. In this study, Russia and Commonwealth of Independent States relations during the Yeltsin period will be examined in the context of Near Abroad Doctrine.

Key Words: Yeltsin Government, Russian Foreign Policy, Near Abroad Doctrine, The Countries of Commonwealth of Independent States.

GİRİŞ

Sovyet sonrası dönemde Rus Dış Politikası'nın en önemli boyutlarından birisini eski Sovyet Cumhuriyetleriyle olan ilişkiler oluşturmaktadır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) II. Dünya Savaşından sonra, Doğu Avrupa, Orta Doğu, Latin Amerika, Afrika ve Güney Asya gibi bölgelerde nüfuz alanları kurarak, uluslararası sistemde bir "kutup" haline gelmişti. Çözülme süreciyle beraber Moskova yönetimi, bahsedilen coğrafyalardan geri çekilmeye başlamıştır. Fakat bu geri çekilişin hangi coğrafya ile sınırlandırılacağı ise tartışma konusuydu. Ancak hepsinden önemlisi son iki yüz yıllık genişleme sonucunda bilfiil egemenlik altına alınan eski Sovyet coğrafyasına yönelik nasıl bir dış politika uygulanacak idi. Bu tartışmalar sadece Rusya için yaşamsal önemde olan coğrafi sınırların tanımlanmasıyla bitmiyor, bölgede oluşturulacak entegrasyonun ne tür olması gerektiği, Moskova'nın oynayacağı siyasi, iktisadi, askeri rolün derecesi ve bu süreçte hangi uluslararası ve/veya bölgesel örgütlerle işbirliği yapıp yapılmayacağı da ciddi anlamda tartışılmaktaydı (Pikayev, 1996: 60)¹.

Diğer yandan Orta ve Doğu Avrupa'daki eski Sovyet müttefiklerinin Moskova'yla yollarını ayırarak Batı Kampına geçmeye çalışmaları, AB ve NATO'nun Doğuya doğru genişleme çabaları gibi nedenler, eski Sovyet cumhuriyetlerinin geleceği hakkında Rus siyasal elitinin beyinlerinde soru işareti oluşmaya başlamıştır. Özellikle Orta ve Doğu Avrupa'da kaybedilen mevziler Rus ulusal gururunun kırılmasına neden olmuştur. Bunun telafisi ise Avrasya'ya yönelerek aşılabildi. Tarihsel olarak da Batı'daki ilerleyişi durdurulduğunda Rusya, coğrafi avantajlarını kullanarak Avrasya'ya yönelmiş ve bu kaybı telafi etmeye çalışmıştır. (Dağı, 2002: 184) Bu tarihsel gerçekler ve Rus toplumunun hassasiyetleri göz önüne alınarak, yeni dönemde Rusya'nın BDT ülkelerine yönelik nasıl bir politika uygulaması gerektiğine dair kapsamlı bir belge olan Yakın Çevre Doktrini, 1993 yılında kabul edilmiştir. Çalışmada Yakın Çevre Doktrini ekseninde Yeltsin dönemi Rusya-BDT ilişkileri incelenecektir.

YAKIN ÇEVRE DOKTRİNİ

Rusya'nın ilk Dış Politika Konsepti değişik grupları temsil eden Dış İşleri Bakanı Andrei Kozyrev, Savunma Bakanı Pavel Graçev ve Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı Evgeni Ambartsumov gibi isimler tarafından formüle edilmiştir. Daha sonra Dış İşleri Bakanlığı, Dış Ekonomi Başkanlığı ve Savunma Bakanlığı, İstihbarat Servisleri ve Güvenlik Konseyi gibi birçok kurumun ekleme/değiştirmelerinden sonra 1993 yılının başında Rusya'nın Yakın Çevresine yönelik resmi dış politikası olarak kabul edilmiştir. (Dağı, 2002: 188) Yakın Çevre Doktrini aslında XX. yüzyılın son çeyreğinde Rus Dış Politikası'nda meydana gelen ikinci

* Yrd. Doç. Dr. AİBÜ, Süreyya Astarıcı MYO, İktisadi ve İdari Programlar, sonmez1975@gmail.com

¹ Genel eğilim Latin Amerika, Afrika ve Orta Doğu gibi Uzak Çevre'den farklı olarak eski Sovyet Coğrafyasından (Yakın Çevre) çekilmenin Rusya'nın geleneksel ulusal çıkarlarına ters düştüğü şeklinde idi. Yeni-Slav milliyetçileri, Rusya, Belarus, Ukrayna ve Kazakistan arasında bir çeşit birliğin kurulmasını; Yeni Avrasyacılar ise, Slav birliğinin içine Orta Asya ülkelerinin de dahil edilmesini savunmaktaydılar. (İşyar, 2004: 17).

kırılmanın ilanıydı. Prestroykayla beraber Rus Dış Politikasının önceliği olarak görülen Batıyla ilişkiler, bu tarihten itibaren yerini merkezi Avrasya'yı hedefleyen yaklaşıma bırakmıştır. Rusya'nın yeni dönemde resmi bir dış politika oluşturması beklenen bir durumdu, ancak Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra meydana gelen politik gelişmeler "Yakın Çevre Doktrini"nde Avrasyacı yaklaşımın izlerinin belirgin olmasına neden olmuştur. Yakın Çevre Doktrini'nde ön plana çıkan hususlar şunlardır :

- Rusya'nın çevresindeki çatışmaların sona erdirilmesi ve bölgedeki Rusça konuşan nüfusun azınlık ve insan haklarının korunması. (Rubinstein, 1997: 43)
- Rusya'nın birliğinin ve toprak bütünlüğünün korunması,
- BDT ülkeleriyle yasal normlar doğrultusunda ortak bir güvenlik çerçevesi hazırlayarak komşu ülkelere Rus askerlerini "Barış Koruma Gücü" olarak yerleştirilmesi ve bu şekilde Rusya'nın yakın çevresinde bir güvenlik kuşağının oluşturulması, (Danilov, 1996: 142)
- BDT'nin ortak çıkar anlayışına sahip, egemen devletler arasında değişik sahalarda uluslararası işbirliğine gidecek bir kuruluş haline getirilmesi ve bu şekilde Topluluğun etkinliğinin artırılması, (Rubinstein, 1997: 43)
- Eski Sovyet coğrafyasında Rusya'nın yaşamsal çıkarlarının olduğunun deklare edilmesi, (Rubinstein, 1997: 43)
- Eski Sovyet coğrafyasında Moskova'nın özel rol ve sorumluluğunun olduğunun ve bunun diğer bir güç ve/veya uluslararası örgüt tarafından doldurulamayacağına dış dünyaya bildirilmesi, (Danilov, 1996: 142)
- START II Antlaşması doğrultusunda eski Sovyet sahasındaki silahsızlanma ve nükleer silahların azaltılması gibi faaliyetlerin Rusya'nın öncülüğünde gerçekleştirilmesi,
- Kimyasal ve biyolojik silahların konvansiyonunun uyarlanması ve füze teknolojisi ihracatının kontrol edilmesi,
- ABD, Batı Avrupa ve Asya ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi, (Rubinstein, 1997: 43)

Bağımsız Devletler Topluluğu kurulurken Moskova başlangıçta Avrupa-Slav cephesine büyük önem vermekteydi. Bunun nedenleri de Güney ve Orta Asya Cumhuriyetlerine aktarılan kaynakların Rusya için bir yük olarak görülmesi ve Avrupa-Slav cephesinin Rusya'nın Avrupalı kimliğini güçlendireceğine yönelik inanç idi. Rus Dış Politikasında Yeni Batıcılık Akımının söz sahibi olduğu 1993 yılına kadar BDT ülkeleriyle ilişkiler "iyi komşuluk" ekseninde sürdürülmüştür. Rusya 1992 yılının ortalarına kadar Ukrayna ve Gürcistan hariç tüm yeni bağımsız ülkelerle diplomatik ilişkilerini tesis etmiş, egemenlik, toprak bütünlüğü ve iç işlerine karışmama ilkelerine dayalı ikili dostluk ve işbirliği anlaşmaları imzalamıştır. (Purtaş, 2005: 187) Bu dönemde Rus dış politikasında bölge ülkelerine öncelik verilmemiş hatta bu ülkeler ihmal edilmiştir². (Purtaş, 2005: 138) Yine bu dönemde eski Sovyet Cumhuriyetlerinden Rus Birlikleri çekilmeye başlamış, Ukrayna'daki birliklerin Kiev tarafından kontrol altına alınmasına Moskova'dan itiraz gelmemiştir. 1992 Nisan'ında Orta Asyalı liderlerin Rusya ile Ortak Güvenlik Gücü kurulması önerisi Yeltsin tarafından reddedilmiştir. Eski Sovyet Cumhuriyetlerinin BM'ye tam üyelik başvuruları Rusya tarafından veto edilmemiş ve bu ülkelerle ilişkiler ayrılıkçı hareketler muhatap kabul edilmeden başkentler arasında yürütülmüştür. (Pikayev, 1996: 52) 1992 Haziran'ında Moldova'da yaşanan Transdinester krizi üzerine (Romanya'yı da içeren) dört devletle zirve düzenlenmiştir. Transdinester bölgesindeki ayrılıkçı hareket bu zirveden dışlanmıştır. Aynı tarihlerde eski Sovyet coğrafyasında etnik ayrılıkçı sorunların yaşandığı bölgelere BM ve NATO Barış Güçlerinin konuşlandırılması Kremlin'de tartışılmıştır. (Pikayev, 1996: 53) Bu dönemde ayrıca BDT ülkeleriyle sınır tartışmasına girilmemiş ve Kırım ve Kazakistan başta olmak üzere Rusya dışında kalan Ruslarla ilgilenilmemiştir. Bu niteliğinden dolayı ilk dönem Rus dış politikası izolasyonist olarak değerlendirilmiştir. (Purtaş, 2005: 136)

Ancak Yakın Çevre Doktrini'nin ilanı ile beraber BDT ülkeleri Moskova'nın yeni dış politika önceliği haline gelmiş ve Rusya'nın bölgede daha aktif bir rol alması gerekli görülmüştür. ABD'nin Monro doktrini'ni çağrıştıracak şekilde Rusya, bölgesindeki rolünü diğer devletlere de kabul ettirerek BDT coğrafyasındaki nüfuzunu artırmaya başlamıştır. A. Kozyrev bir demecinde Rusya'nın bölgedeki konumunu şu şekilde ifade etmiştir: "*Rusya'nın BDT çerçevesindeki özel rolünün uluslararası topluluk tarafından kabulü sadece Rusya'yı ve onun komşularını ilgilendirir. Yakın ya da Uzak Çevredeki hiçbir devlet ya da uluslararası örgüt, Rusya'nın bölgedeki barışı koruma işlevini yerine getirme arzusunun ya da gücüne sahip değildir*". (Tanrıseven, 2002: 387)

Bu tarihlerde Kremlin'deki resmi ağızlar yaptıkları açıklamalarda Rusya'nın bölgedeki rolünü meşrulaştırmaya çalışmışlardır. Rus liderler Rusya'nın bölgedeki özel sorumluluğunu uluslararası kamuoyuna kabul ettirmek için BM'den NATO'ya Avrupa'da sağladığı yetkiler gibi, BDT'ye kendi bölgesi içindeki sorunlara müdahale için yetki verilmesini istemiştir. (Tanrıseven, 2002: 388) Şubat 1993'te Yeltsin ülkesinin bölgede barış ve istikrarı sağladığını BM ve uluslararası kamuoyunun kabul etmesi gerektiğini belirtmiştir. (Kozhemiakin ve Kanet, 1997: 243) "Daha sonra Mart ayında Rus Dış İşleri Bakanlığı BM ve AGİT'e başvurarak, Rusya'nın Yakın Çevrede barışı koruyucu faaliyetleri için destek istemiştir. (Dağı, 2002: 186) Yeltsin ve Kozyrev daha sonra yaptıkları açıklamalarda "Yakın Çevre"ye yönelik Rus dış politikasının Rus ulusal çıkarları doğrultusunda şekillendiğini açıkça ifade etmeye başlamışlardır. Yeltsin Eylül 1994'te BM'de yapmış olduğu konuşmada "Yakın Çevre"nin Rusya'nın hayati çıkar bölgesi olduğunu dile getirmiştir. Aynı sene A. Kozyrev ise verdiği bir konferansta Rusya'nın bölgede yüzyıllardır bulunduğunu dolayısıyla bu coğrafyada hayati öneme haiz güvenlik çıkarlarının olduğunu, bundan dolayı BDT ülkelerindeki Rus askeri üslerinin devam edeceğini belirtmiştir. (Shearmen, 1997: 11)

Yakın Çevre Doktrini'nin ilanı sonrasında Rusya, BDT ülkelerine yönelik daha sert bir politika izlemeye başlamıştır. Yeltsin yönetimi henüz Yakın Çevre Doktrini ilan edilmeden, 15 Mayıs 1992 tarihinde Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan

² Rusya Dışişleri Bakanı Kozirev, BDT ülkelerine ilk gezisini Batı Avrupa, Kuzey Amerika, Afrika, Orta Doğu ve Uzak Doğu ziyaretlerinden sonra Mart 1992'de yapmıştır. Bu tarihe kadar dönemin ABD dış işleri bakanı James Baker bölgeye üç resmi ziyaret gerçekleştirmişti. Yeni bağımsız cumhuriyetlerindeki Rus elçilikleri ise Türkiye, İran, Çin ve ABD elçiliklerinden sonra açılmıştır. (Purtaş, 2005: 138)

Cumhuriyetleriyle Taşkent'te BDT Ortak Savunma Antlaşmasını imzalamıştır. Rusya Yakın Çevre Doktrini'nin ilan edildiği 1993 yılından itibaren, BDT'yi kullanarak "Yakın Çevre"deki hegemonyasını sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda 1993 yılında Rusya ile BDT ülkeleri arasında siyasi ve askeri nitelikte 72 iki taraflı anlaşma imzalanmıştır. Bunlardan 47'si askeri işbirliği ile, 17'si askeri teknoloji alanında ortaklıkla ilgiliydi. 1993 yılından itibaren Eski Sovyet coğrafyasının istikrarsız bölgeleri olan Moldova'da Transdynester Ruslarını, Azerbaycan'da Dağlık Karabağ Ermenilerini, Gürcistan'da Abhazları ve Osetleri ve Tacikistan'daki hükümet karşıtı güçleri desteklemiştir. (Sakwa ve Webber, 1999: 383) Böylece bölgedeki varlığına meşruiyet kazandırmaya çalışmıştır. Bunun dışında BDT'ye üye olmak istemeyen Azerbaycan ve Gürcistan'a baskı yapılmış ve her iki ülkenin BDT'ye üye olmaları sağlanmıştır. (Tanrısever, 2005: 46-47) Ayrıca Azerbaycan, Belarus ve Gürcistan gibi ülkeler 1993-94 yıllarında Moskova'nın baskıları sonucu Ortak Savunma Antlaşması'nı imzalamışlardır. (Güney, 2002: 349) Ortak Savunma Antlaşmalarının imzalanmasından sonra Gürcistan ve Ermenistan gibi ülkelerdeki asker sayısını artırmaya başlamıştır. 1992 yılının sonunda Moskova 1990 yılında imzalanmış olan AKKA'nın limitlerine Kafkasya bölgesinde uymayacağını açıklamıştır. (Güney, 2000: 171-175) Bir sonraki aşamada Rusya BDT ülkeleriyle siyasi ve idari yapılanma konularında bağlayıcı kararlar almaya çalışmıştır. (İlhan, 1999: 42) Yeltsin yönetimi askeri, siyasi baskı araçlarının yanı sıra özellikle 1994'ten itibaren ekonomik baskı araçlarını kullanmaya başlamıştır. BDT ülkelerindeki askeri üsler, Karadeniz filosu, gibi konularda sert çıkışlar yapılmış, Rusça konuşan azınlığın haklarını çiğnedikleri için Estonya ve Letonya'ya karşı ekonomik ambargo konulmuş ve buradaki askerlerin geri çekilme süreci askıya alınmıştır. Ayrıca Azerbaycan ve Gürcistan'ın yansırı Tacikistan ve Moldova'ya çeşitli şekillerde askeri araçlarla baskı yapılmış ve bu ülkelerin iç işlerine müdahale edilmiştir. Bunlara ek olarak diğer cumhuriyetlerde kalan Rusça konuşan nüfusun haklarının korunması konusu özellikle belirtilmiştir. Hatta bu durum Kozirev tarafından müdahale gerekçesi olarak vurgulanmıştır. (Purtaş, 2005: 142-143)

Rusya ayrıca BDT ülkelerinin kendi aralarında ve dış dünya ile ilişkiler kurdukları ilişkileri mercek altına almış, çıkarlarına ters düşen girişimleri sabote etmiştir. Örneğin Ukrayna'nın alternatif enerji kaynakları için Türkmenistan ve İran'la yaptığı görüşmelerden bir sonuç çıkmamıştır. Gürcistan ve Ukrayna'nın 13 Nisan 1993'te Kiev'de imzaladıkları Ukrayna silahlarının Gürcistan'a sevkine imkan sağlayan Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Anlaşması hayata geçmemiştir. (Purtaş, 2005: 187-188) 1996 yılında muhafazakar/milliyetçi kimliği ile tanınan Primakov'un Dış İşleri Bakanı olmasıyla beraber "Yakın Çevre"ye verilen önem daha da artmıştır. Primakov BDT ülkelerini Rus dış politikasının yeni önceliği olarak ilan etmiştir. (Güney, 2002: 349) Primakov NATO'nun genişlemesine ve Azerbaycan ve Gürcistan'ın NATO ile sürdürdükleri "Barış İçin Ortaklık" (Partnership for peace-PFP) programlarına karşı koymaya çalışmıştır. Primakov ayrıca Rusya'nın savunma sistemini tüm BDT ülkelerini kapsar hale getirmeyi hedeflemiş, Primakov'un Savunma Bakanı Sergeev Kafkasya ve Orta Asya'da Rusya'nın sınır güvenliğini sağlayıcı bir dizi önlem almıştır. (Tanrısever, 2002: 390)

Yakın Çevre Doktrini sonrasında Moskova BDT'nin yapısını neo-emparyal politikalar uygulayabilmesi için yeni bir şekle büründürmeyi hedeflemiştir. Ancak BDT'ye üye ülkelerin her birisi Topluluktan daha farklı beklenti içindedirler. BDT ülkeleri Topluluğun uluslar üstü bir yapıya veya güç hiyerarşisi doğrultusunda Rusya'nın hegemonyası altında yeni bir şekle dönüştürülmesine karşı çıkmışlardır. Rusya'nın BDT bünyesinde daha geniş bir entegrasyona gidilmesi teklifine yalnızca Belarus ve Kırgızistan gibi ekonomileri zayıf olan ülkelerden destek gelmiştir. Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan BDT'nin uluslar üstü bir yapıya dönüştürülmesi önerisine karşı çıkmıştır. (Coppieters, 1998: 196) Rusya'nın NATO'nun genişlemesine tepki olarak karşı atak geliştirme projesine Belarus dışındaki ülkelerden destek gelmemiştir. (Coppieters, 1998: 195) Nazarbayev, 1994'te Avrasya Birliği projesini gündeme getirmiştir. Avrasya Birliği BDT'den farklı olarak Rusya'nın başat konumunu ortadan kaldırmakta ve eşitler arası bir yapı kurmaktaydı. Eşit oy prensibi ile alınacak kararları da tüm üyeler için bağlayıcı olacaktı. Rusya etkin konumunu kaybedeceği, BDT'nin küçük üyeleri ise egemenliklerini sınırlandıracağı için bu projeye sıcak bakmamışlardır. (Purtaş, 2005: 199-200)

RUSYA'NIN BDT ÜLKELERİYLE İLİŞKİLERİ

Yakın Çevre Doktrini ile Rusya BDT ülkelerine yönelik ortak bir politika belirleme yoluna gitmiştir. Ancak bağımsızlıkları sonrasında her ülke kendine özgü bir dış politika çizgisi belirlemiştir. Diğer yandan süreç içerisinde Rusya'nın BDT içindeki bölgelere yönelik dış politikası farklılaşmaya başlamıştır. Bu dönemde Avrupa hinterlandında bulunan Ukrayna ve Moldova gibi ülkeler Batı ile kısmen daha rahat bir şekilde ilişkilerini geliştirme imkânına kavuşmuşlardır. Dolayısıyla Rusya BDT coğrafyasının batısındaki bu bölgeden çok Kafkasya ve Orta Asya'da nüfuzunu artırma yoluna gitmiştir.

Orta Asya Ülkeleriyle İlişkiler

Rusya'nın Orta Asya bölgesindeki çıkarları şu şekilde sıralanabilir: *İç çatışmalardan ve ciddi ekonomik krizlerden uzak bir şekilde, bölgenin siyasi ve ekonomik istikrarı, Bölgenin Rusya ile olan bağlarının korunması ve bölgede Rusya'ya rakip üçüncü ülkelerin etkinliklerinin sınırlandırılması, Rus nüfusunun haklarının güvence altına alınması, aşırı milliyetçilik ve fundamentalizmin yayılmasının önlenmesi, mevcut ulaşım ve iletişim ağının korunması ve Rusya üzerinden yeni hatların tesisi, bölgede terörizm, uyuşturucu ve silah kaçakçılığının yayılmasının engellenmesi, bölgenin ekolojik güvenliğinin korunması.*

Ancak Orta Asya ülkeleri BDT'ye ve Rusya ile olan ilişkilerine farklı açılardan yaklaşmışlardır. Bu ülkeler bağımsızlıklarının ilk yıllarında bir yandan dış politikalarını Rusya'daki iç gelişmelerle ilişkili olarak belirlemişler ve Moskova'dan bağımsız hareket edebilmek için olabildiğince fazla ülke tarafından tanınmaya çalışmışlardır. Ekonomik olarak ve güvenlik açısından Moskova'ya bağımlı olan bu ülkeler Rusya'ya ve BDT'ye bu açılardan pragmatik bir şekilde yaklaşmışlardır. Bu durum Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: *"Özbekistan bağımsızlığının ilk yıllarında Rusya'nın geniş ekonomik ve askeri gücüne ihtiyacı bulunmaktadır. Tam bağımsızlık, ekonomik gelişme, iç barış ve sınır güvenliği konularında Rusya'dan faydalanılmalıdır."* (Purtaş, 2005: 190-191)

Orta Asya ülkeleri arasında Rusya'ya karşı en fazla mesafeli bir şekilde duran ülke Türkmenistandır. BDT bünyesinde çok taraflı işbirliğinden ziyade ülkelerle ikili ilişkilerini geliştirmeye ağırlık veren ve bu örgüt çerçevesinde imzalanan anlaşmalara katılmayan Türkmenistan'ın stratejisi, siyasal olarak Rusya'dan uzaklaşmaktan çok ekonomik olarak çok daha yararlı bir yol bulma isteğidir (Soltan, 2001: 188)³. Nitekim Aşkabat yönetimi ülkesini sürekli "tarafsız" ülke ilan etmiş ve bu durum 12 Aralık 1995'te BM Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir. Boris Yeltsin'in 23 Aralık 1993'te, Türkmenistan'a yaptığı ziyaret sırasında yapılan görüşmeler neticesinde ikili düzeyde beş farklı anlaşma imzalanmıştır. Özellikle Türkmenistan'ın İran ve Afganistan sınırlarının ortak korunması ve buralara Rus sınır kuvvetleri yerleştirilmesi ve çifte vatandaşlığa ilişkin anlaşmalar bunların en önemlileridir. Zira Yeltsin'in diğer BDT ülkelerinde yaşayan Ruslara çifte vatandaşlık dahil özel statüler sağlanması önerisine, yalnızca Türkmenistan razı olmuş ve bu ülkede yaşayan Ruslara çifte vatandaşlık hakkı tanınmıştır. Rusya- Türkmenistan ilişkilerinde öne çıkan en önemli konu Türkmen doğal gazının bu ülke üzerinden Avrupa'ya ihraç edilmesidir. Ancak 1993 ve 97 yıllarında Yeltsin yönetimi borç sorunu yüzünden aldığı tek taraflı bir kararla kendi topraklarından geçerek Avrupa'ya satılan Türkmen doğal gazının sevkini durdurmuştur. Hattan daha fazla gelir elde etmek ve bölge üzerindeki hâkimiyetini sürdürmek isteyen Rusya, daha fazla taşıma ücreti, alış ücretininin 32 dolara düşürülmesi ve doğal gazın daha uzun hattan taşınması gibi önerilerde bulunmuştur. Bu konuda Aralık 1998'de anlaşmaya varılmıştır. Bunların yanı sıra Hazar'ın statüsü konusu da iki ülke ilişkilerinde sorun teşkil etmiştir. Hazar kaynakları üzerindeki kontrolünü sürdürmek isteyen Rusya, Hazar kaynaklarının işletilmesi konusunda uluslararası konsorsiyumla anlaşma imzalayan Azerbaycan'a karşı denge unsuru olarak Türkmenistan'ı yanına çekmeye çalışmıştır.(Purtaş, 2005: 210-212)

Göreceli etnik homojen yapısı ve bölgedeki en kalabalık nüfusu ile (23 milyon) bölgesel bir güç olmaya çalışan Özbekistan'ın (Cornell, 2000: 161) Rusya ile ilişkileri güvenlik sorunları ekseninde şekillenmiştir. Kerimov yönetimi bir yandan Rusya'dan ekonomik ve mali yardımlar almaya çalışmış, diğer yandan ülkesinin karşılaşıcağı güvenlik sorunlarının üstesinden gelebilmek için 1992 yılında imzalanan Ortak Savunma Anlaşmasına ev sahipliği yapmıştır. Ancak Tacikistan ve Afganistan'da başlayan çatışmalar ikili ilişkilerde soğukluğa neden olmuştur. Rusya'yı bölgede güvenlik ve istikrarı koruyabilecek tek güç olarak gören Taşkent yönetimi, Moskova'yla ilişkilerini düzeltmeye çalışmıştır. (Güler, 2001: 61) Kerimov yönetiminin hassasiyetleri sonucu 11 Ekim 1998'de Yeltsin'in Taşkent ziyareti sırasında, Rusya, Özbekistan ve Tacikistan arasında askeri işbirliği anlaşması yapılmıştır. Ancak bu anlaşma kağıt üzerinde kalmıştır. (Purtaş, 2005: 201) Moskova'nın soruna gerekli hassasiyeti göstermemesi üzerine, Kerimov yönetimi, Özbekistan'ın güneyinde Taliban destekli gerillalarla iç savaşın devam ettiği sırada, Aralık 2000'de Moskova'da yapılan BDT Savunma Bakanları Zirvesi'ne temsilci göndermemiştir. (Karaser, 2001: 248) Kolektif Güvenlik Anlaşmasından ayrılan Özbekistan'ın, GUAM'a⁴ üye olması ve Kosova Krizi sırasında NATO'yu desteklemesi iki ülke ilişkilerinde gerilime neden olmuştur. (Purtaş, 2005: 203) Bunların yanı sıra Özbekistan bu dönemde Rusya öncülüğünde kurulan Şanghay Beşlisi'ne ve G-5'e⁵ üye olmamıştır.

Rusya -Kazakistan ilişkileri daha çok ülkenin demografik yapısı ve doğal kaynakları ekseninde şekillenmiştir. BDT ülkeleri arasında en fazla etnik heterojen yapıya sahip olan ülke Kazakistandır. 1991 yılı itibarıyla ülkedeki Rus azınlığın toplam nüfusa (17 milyon) oranı % 40 idi. (Götz, 2000: 181)

Nazarbayev bir taraftan ülkesini Kazaklaştırmaya çalışırken diğer yandan Moskova ile ilişkileri artırmaya yönelmiştir. 1989'da 6.062.019 kişi olan Rus nüfus 1999'da 4.479.620'ye kadar düşmüş, böylece % 26.1 oranında azalmıştır. Nazarbayev yönetimi ülkesindeki Rus azınlığın ve Moskova'nın baskılarına rağmen, çifte vatandaşlık, Rusçaya devlet dili statüsü verilmesi ve ülkedeki Rus-Slav azınlığa kültürel otonomi verilmesi isteklerine direnmiş ve bu konularda taviz vermemiştir. 6 Temmuz 1994'te başkent Almatı'dan Astana'ya (Akmola) taşınmasının bir nedeni de Rus nüfusun yoğun bir şekilde yaşadığı ülkenin kuzey kısmının kontrol altında tutulmasıdır. (Oğan, 2001-2002: 135-136) Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'in Moskova'ya düzenlediği ilk resmi ziyaret sırasında iki ülke ilişkilerini düzenleyen 23 anlaşma imzalanmıştır⁶. Nazarbayev yönetimi ayrıca BDT Kolektif Güvenlik Anlaşması'nı imzalamış, "Şanghay Beşlisi" içerisinde yer almış ve G-5'e üye olmuştur. Yeltsin döneminde Orta Asya ülkeleri arasında Tacikistan ve Kırgızistan'dan sonra Moskova'ya en yakın duran ülke Kazakistan olmuştur.

³ Türkmenistan'ın eski Cumhurbaşkanı Türkmenbaşı BDT'yi, eski SSCB'yi uygar bir şekilde "parçalama" forumu olarak görmüştür. Bu ülke BDT toplantılarına gerekli ilgiyi göstermemiştir. BDT bünyesinde "serbest ticaret bölgesi ve anti-terör merkezi oluşturması" gibi konuların görüşüleceği zirveye Türkmenbaşı katılmamıştır. Türkmenbaşı ayrıca, 15 Mayıs 1992 tarihli BDT Kolektif Güvenlik Anlaşması'nı, 22 Ocak 1993'teki Minsk zirvesinde ortak politika oluşturmayı öngören anlaşmayı, terörle mücadele açısından ulusal yasaların koordinesini sağlayacak 21 Haziran 2000 anlaşmayı imzalamamış ve Nisan 1996'da oluşturulan Şanghay Formu'na ülkesini dahil etmemiştir. (Soltan, 2001: 187-189). Türkmenistan G-5'e de üye olmamıştır. Ayrıca BDT ülkeleri arasında 9 Haziran 1999'dan itibaren bu kurum vatandaşları için vize zorunluluğunu getiren ilk devlet Türkmenistandır. Yine 1999 yılında Türkmenistan yönetimi ülkesindeki Rus askerlerini çıkarmıştır. (Purtaş, 2005: 213)

⁴ GUAM: Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova gibi batı yanlısı dış politika takip eden BDT üyeleri tarafından kurulmuştur. Özbekistan'ın katılımıyla oluşumun adı GUUAM olarak değiştirilmiştir.

⁵ Rusya, Belerüs, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan tarafından kurulan gümrük birliği.

⁶ Bu anlaşmalardan en önemliler şunlardır: 6 Haziran 1998'de imzalanan "21. Yüzyıla Doğru Daimi Dostluk ve Müttefiklik Anlaşması", 2007 yılına kadar sürecek "Ekonomik İşbirliği Anlaşması", 1999-2007 yıllarını kapsayacak "Rusya'nın Sınır Bölgeleri ve Kazakistan İşbirliği Anlaşması", 20 Ocak 1995 tarihli "4 Nükleer Poligonu Kiralama Anlaşması", "Baykonur Uzay Üssü'nün Kullanımı Anlaşması", 28 Mart 1994 tarihli "Rusya Federasyonu ve Kazakistan Cumhuriyeti Konvansiyonu", "Rusya ile Kazakistan arasında Hazar Denizi'nde işbirliğini içeren 9 Ekim 2000 tarihli Deklarasyon", 9 Ekim 2000 tarihli "İnsani Yardım Konusunda İşbirliğinin Geliştirilmesi Memorandumu". Ayrıca Kazakistan, BDT bünyesinde birçok kurumsal işbirliği anlaşmaları imzalanmış ve RF ile bu çerçevede sıkı işbirliği içerisine girmiştir. (Oğan, 2001-2002: 131)

Rusya- Tacikistan ilişkileri ise bu ülkenin maruz kaldığı iç savaş etkisinde şekillenmiştir. 1993 yılında, Tacik-Afgan sınırında Rus-Tacik hükümet birlikleriyle, Tacik muhalefet-Afgan savaşçıları arasında çatışmaların artması üzerine, Rus 201. Zırhlı Tümeni ülkede hâkimiyet kurmuştur. Moskova, Tacik muhalefet ile mevcut iktidar arasında aktif bir şekilde arabuluculuk yapmış, 3 yıl devam eden müzakereler neticesinde dört yıllık iç savaşı sona erdiren anlaşma 27 Haziran 1997 tarihinde Moskova'da imzalanmıştır. Bu tarihten itibaren Tacikistan Rusya'ya daha fazla bağımlı hale gelmiştir. 11 Ekim 1998'de Rusya, Özbekistan ve Tacikistan kendi aralarında askeri işbirliği anlaşması imzalamışlardır. Nisan 1999'da ise Rusya ile Tacikistan arasında, Tacikistan'daki Rus Askeri üslerinin statüsüne ilişkin daha sonra uzatılmak üzere on yıllığına ikili bir anlaşma imzalanmıştır.(Purtaş, 2005: 207-209)

Orta Asya'da yükselen Radikal İslam, güçlenen Çin ve özel jeopolitik konumu gibi nedenlerden dolayı Kırgızistan Rusya için önemli bir müttefik olmuştur. Zayıf ekonomik yapısı ve işgale açık jeopolitik konumundan dolayı karşı karşıya kaldığı güvenlik sorunları bu ülkenin Rusya'ya tek taraflı bir şekilde bağımlı hale gelmesine neden olmuştur. Kremlin'in BDT ülkeleri arasında Belarus'dan sonra ikili ilişkilerini en fazla geliştirdiği ülke Kırgızistan olmuştur. Orta Asya ülkeleri arasında Kazakistan'la beraber Kırgızistan'ın Rusya açısından özel bir yeri vardır. Yeltsin'in ilk yurt dışı ziyaretini bu ülkeye düzenlemiş olması da, bu durumu doğrulamaktadır. (Soltan, 2001-2002: 177-178.) Doğal kaynaklardan yoksun bu zayıf Orta Asya ülkesi, Rusya'nın BDT politikalarına ağırlık vermekte ve örgüt bünyesindeki entegrasyonu desteklemektedir. Kırgızistan BDT Kollektif Güvenlik Anlaşması'nı imzalamış, "Şanghay Beşlisi" içerisinde yer almış ve G-5'e üye olmuştur. Ayrıca Rusya ve Kırgızistan arasında 200'den fazla iş birliği belgesi imzalanmıştır. (Soltan, 2001-2002: 178) Ancak G-5'ten beklediği desteği bulamayan Kırgızistan, Aralık 1998'de Dünya Ticaret Örgütüne üye olarak Gümrük Birliği'ne katılımını sınırlandırmıştır. Kırgızistan Rus azınlığa Türkmenistan gibi çifte vatandaşlık hakkı tanımamış, ancak 1996 yılında yapılan değişiklikle, Rusça ülkede Rus halkının yoğunlukta olduğu yerlerde resmi dil statüsüne getirilmiştir. (Purtaş, 2005: 199-200)

Güney Kafkasya Ülkeleriyle İlişkiler

Sovyet sonrası dönemde Güney Kafkasya bölgesi, etnik çatışmalar, Hazar'daki enerji kaynakları ve petrol boru hattı güzergahları gibi konularla uluslararası politikada öne çıkmıştır. Yeltsin yönetiminin Güney Kafkasya politikası genel olarak, etnik gerginliği kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak, Hazar'daki enerji kaynaklarının Rusya üzerinden Batı piyasalarına taşınmasını sağlamak ve Doğu Karadeniz'deki limanları kontrol altına almak şeklinde özetlenebilir. Yeltsin yönetimi döneminde yukarıda belirtilen hedefe ulaşmak için iki önemli strateji geliştirilmiştir: güç kullanımı doğrultusunda bölgedeki Rusya'nın bölgedeki etkisinin artırılması (stratejist grubun yaklaşımı), Hazar ve çevresinde Rusya'nın ekonomik çıkarlarının korunması (ekonomik pragmatist grubun yaklaşımı). 1992 yılına kadar daha ziyade ikinci grubun yaklaşımı Rus Dış Politikasına hakim olmuşken, özellikle Yakın Çevre Doktrini'nin ilanından sonra birinci grubun yaklaşımı öne çıkmıştır. (Purtaş, 2005: 227-228) Doksanlı yılların ikinci yarısından itibaren ABD'nin bölgede etkin bir aktör haline gelmesiyle beraber Güney Kafkasya ülkeleri denge politikası izleme şansına kavuşmuşlardır. Batılı ülkelerle ilişkilere önem veren Azerbaycan ve Gürcistan içerde yaşadıkları etnik sorunlar yüzünden BDT'ye üye olmuşlardır. Ermenistan ise izlediği yayımlacılık politikasından dolayı Rusya'ya (dolayısıyla BDT'ye) strateji gereği yaklaşmaktadır.

Rusya- Azerbaycan ilişkileri ağırlıklı olarak Dağlık Karabağ, Petrol boru hatlarının güzergahları gibi temel sorunlar ekseninde şekillenmiştir. Yeltsin, yönetiminin ilk yıllarında Dağlık Karabağ sorununa yönelik tamamen denge politikası izlemiştir. 1992 senesinin ilk aylarında Azerbaycan'ın BDT'ye katılmasına ilişkin Muttalibov'un imzaladığı anlaşmanın Azerbaycan Parlamentosunda reddedilmesi ve parlamentonun eski SSCB'nin borçlarını ödemeyi kabul etmemesi üzerine Rusya, cephede Ermenilere açıkça destek vermeye başlamıştır. Bu dönemde Bakü'nün Moskova ile Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalama isteği Kremlin tarafından geri çevrilmiştir. (Swietochowsk, 1995: 219) Ancak zamanla Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın (AGİK) ve İran'ın Dağlık Karabağ sorunuyla ilgilenmeye başlaması, diğer yandan Batılı devletlerin –özellikle Türkiye ve ABD'nin- AGİK'in çabalarına destek vermesi, Rusya'nın Azerbaycan politikasında değişikliğe gitmesine neden olmuştur. Öncelikle Moskova 4 Nisan 1992 tarihinde, 108. ülke olarak Azerbaycan'ı resmen tanımıştır. Bu arada Rusya Parlamentosu, Azerbaycan ve Ermenistan arasında denge sağlamak amacıyla da Aralık 1991'de imzalanan Ermenistan-Rusya Dostluk ve İşbirliği Antlaşmasını onaylama kararını Azerbaycan'la benzeri anlaşma imzalanıncaya kadar ertelemiştir. (Cafersoy, 2001: 95) 12 Ekim 1992'de Elçibey'in Moskova ziyareti sırasında Azerbaycan ile Rusya arasında Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Güvenlik Anlaşması imzalanmıştır. (Cafersoy, 2001: 103) Rusya 1992 yazında eski SSCB'ye ait bölgedeki silahları Azerbaycan ve Ermenistan'a vermiştir. Silahların büyük bir kısmının Azerbaycan'a verilmesi savaşta dengenin Azerilerin lehine bozulmasına neden olmuştur. (Croissant, 1998: 84) Aynı dönemde Rusya, Azerbaycan'ın kendisine ait olan ve Ermeni işgaline uğrayan bazı topraklarını geri almasına göz yummuştur. (Tanrısever, 2002: 394.)

Ancak Yakın Çevre Doktrini'nin ilan edildiği 1993 yılından itibaren ise Dağlık Karabağ sorununda tamamen Ermenileri desteklemiştir. Ayrıca Elçibey yönetiminin BDT'ye üye olmayı reddetmesi, Azerbaycan'daki Rus askerlerini ülke dışına çıkarma çabaları, Batılı ülkelerle petrol antlaşması yapma girişimleri, Dağlık Karabağ sorununu ve Ermenistan'la savaşı BM ve AGİK çerçevesinde sona erdirmeye çalışması, Moskova-Bakü ilişkilerinin yeniden gerginleşmesine neden olmuştur. Elçibey yönetimi Haziran 1992'de düzenlenen bir darbeyle iktidardan uzaklaştırılmıştır. Bu dönemde Rusya, Ermenilerin yanı sıra Azerbaycan'daki etnik azınlıklardan Lezgin ve Talişleri de bağımsızlıklarını ilan etmeleri için kışkırtmıştır. (Nissman: http://www.jamestown.org/pubs/view/pri_001_005_005.htm; Musabeyov, 2001: 189-190)

Haydar Aliyev iktidara geldikten sonra, izlediği Rusya'yı yatıştırma politikası çerçevesinde, Karabağ sorununun çözülmesinde yardımcı olacağı gerekçesiyle 24 Eylül 1993'de BDT'ye üye olmayı kabul etmiş ve Batılı ülkelerle başlatılan petrol antlaşmalarını dondurmıştır. Fakat Azerbaycan'ın bu tavizlerine rağmen Dağlık Karabağ'da Ermeni ilerleyişi devam etmiştir. Moskova bu tavizleri yeterli bulmayıp, Rus barış gücünün çatışmaların sürdüğü bölgeye girmeleri konusunda ısrar etmekteydi. Moskova ayrıca Hazar'daki deniz kuvvetlerinin iade edilmesi, Rus sınır birliklerinin Azerbaycan-İran sınırına yerleştirilmesi, Güney Kafkasya'da hava savunma

sisteminin oluşturulması gibi konularda Azerbaycan'a baskı yapmıştır. Aliyev yönetimi, Rusya'nın Azerbaycan politikasında pek de olumlu gelişmeler yaşanmaması üzerine, 1994 başlarından itibaren yüzünü Batıya çevirmiş, Batılı petrol şirketleri ile görüşmelere başlamış ve Şubat 1994'te Türkiye ve İngiltere'yi ziyaret etmiştir. (Aslanlı, 2002: 49) H.Aliyev bu tarihten itibaren Rusya'yla olan ilişkileri, Muttalibov ve Elçibey dönemlerinden daha farklı bir zemine oturtmuştur. Denge politikasının izlendiği bu dönemde Batı dünyasıyla öncelikle ekonomik ilişkileri canlandırmaya çalışmış, ancak bunu yaparken de Rusya'nın bölgedeki çıkarlarını göz ardı etmemiştir. (Swietochowski, 1999: 427) Aliyev Dağlık Karabağ sorununun çözümü için Moskova nezdinde girişimlerini devam ettirmiş, Mayıs 1994'de imzalanan ateşkes de Rusya'nın arabuluculuğuyla gerçekleştirilmiştir.

Bu süreçte ABD'nin Güney Kafkasya politikasında meydana gelen değişim⁷ Azerbaycan'ın elini güçlendirmiştir. ABD'nin Güney Kafkasya'ya olan ilgisinin artmasına paralel olarak Rusya'nın Dağlık Karabağ sorununun çözümüne yönelik oluşturulan AGİT Minsk Grubun'daki arabuluculuk rolü azalmıştır. (Cafersoy, 2000: 24) ABD'nin daha etkin bir şekilde arabuluculuk yaptığı bir dönemde Ermenistan'da iç karışıklıklar çıkarılmış⁸ ve ABD'nin önerilerine değişik biçimde muhalefet edilmiştir. Örneğin ABD'nin toprak değişimi formülünü ortaya attığı dönemde Rusya bu formülünden rahatsızlık duymuş ve toprak değişiminde adı geçen Ermenistan'ın Megri bölgesine konsolosluk açacağını açıklamıştır. (Cafersoy, 2000: 29) Aliyev yönetiminin Batılı enerji firmalarıyla Hazar Petrolleri'nin uluslararası piyasalara taşınmasına yönelik antlaşmayı (Yüzyılın Antlaşması) hazırladıkları dönemde, Rus Dışişleri değişik araçları devreye koyarak anlaşmanın imzalanmasını engellemeye çalışmıştır. Batılı ülkelere verilen ultimatö ve Azerbaycan'a ekonomik ambargo uygulanması gibi tehditlere rağmen 20 Eylül 1994'te, "Yüzyılın Anlaşması" imzalanmıştır. (Purtaş, 2005: 145) Ancak Yüzyılın Antlaşmasının imzalanmasından hemen sonra Rusya Dışişleri Bakanlığı yetkililerinden Grigori Karasin yaptığı açıklamada "Hazar'da yapılanların uluslararası hukuka aykırı olduğunu ve ülkesinin bu anlaşmayı tanımadığını" belirtmiştir. (Cafersoy, 2000: 33) Kremlin'den yapılan bu açıklamadan kısa bir süre sonra tıpkı Elçibey'in petrol görüşmelerinde olduğu gibi S. Hüseyinov bu kez de Aliyev'e karşı darbe düzenlemiştir. (Leeuw, 2000: 186).

Eski Sovyet cumhuriyetlerinden Rusya ile en fazla sorun yaşayan ülke Gürcistan olmuştur. Rusya –Gürcistan ilişkilerini Abhazya ve Güney Osetya sorunları, petrol boru hattı güzergahları ve II. Çeçenistan Savaşı gibi konular etkilemiştir. 6 Ocak 1992 tarihinde Gürcistan'da düzenlenen bir darbe sonucunda, Rusya karşıtı politikalarıyla tanınan ülkenin seçime işbaşına gelmiş ilk cumhurbaşkanı Gamshakurdia görevinden uzaklaştırılmıştır. Daha sonra Azerbaycan'da da benzer bir durumun gerçekleşmesiyle bu darbeye Rusya'nın rolünün olduğu açığa çıkmıştır. (Uludağ, 1999: 601-602)

Gamshakurdia'dan sonra Gürcistan Cumhurbaşkanlığına 7 Mart 1992 tarihinde E. Şevardnadze seçilmiştir. Abhazya ve Güney Osetya gibi ayrılıkçı bölgelerde devam eden çatışmalarda, Rus askerlerinin ayrılıkçı güçlere değişik şekillerde destek vermesine rağmen Şevardnadze, iktidarının ilk yıllarında Rusya ile ilişkilere ağırlık vermiştir. Yeltsin yönetimi bu dönemde Şevardnadze'nin Rusya'nın çıkarları doğrultusunda hareket edeceğini umarak Tiflis'e kısmi yardımda bulunmuştur. Ancak Gürcistan'daki yeni yönetimin ülkedeki Rus askeri üslerinin süresini uzatmaktaki isteksizliği ve BDT'ye üye olmaması Abhazya ve Güney Osetya'da yaşanan çatışmalara yansımıştır. Bkz. (Memmedov, 2002: 73-74)

Şevardnadze yönetimi Abhazya üzerindeki kontrolü kaybettikten sonra 8 Ekim 1993 tarihinde Bağımsız Devletler Topluluğu'na katılma kararı almıştır. (Yerasimos, 1994: 470) Böylece iki ülke ilişkileri yeniden normalleşmeye başlamış, Rusya'nın yardımları sonucu Gamshakurdia yanlıları mağlup edilmiş ve Aralık 1993'te Abhazlarla Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır. (Yerasimos, 1994: 471) Gürcistan'ın BDT üyesi olmasıyla beraber Rusya bu ülkede bazı stratejik kazanımlar elde etmiştir. Öncelikle Ekim 1993'te imzalanan anlaşma ile Gürcistan'ın liman ve hava alanları Rus kuvvetlerine açılmıştır. (Memmedov, 2002: 76) Gürcistan askerlerinin bölgeden çekilmesiyle, Abhazya kıyıları tamamen Rusya'nın kontrolüne girmiştir. Böylece Kırım'ı Ukrayna'dan koparamayan Yeltsin yönetimi, bu kaybı Abhazya limanlarıyla telafi etmeye çalışmıştır. Kuzeydeki Novrosisk ve Tuapçe gibi limanlarını güvenceye alan Rusya, ayrıca Poti, Supsa ve Batum gibi Gürcistan limanlarına yaklaşıp onlar üzerinde kısmi kontrol sağlamıştır. (Pamir, 1999: 36).

Ukrayna dışındaki diğer eski Sovyet Cumhuriyetleriyle Rusya arasında 1992 yılında imzalanan iki ülke arasında Dostluk ve İşbirliği Anlaşması, Gürcistan ile Şubat 1994'te imzalanmıştır. Bu anlaşmadan sonra iki ülke arasındaki ekonomik, politik ve askeri ilişkiler hızla gelişmeye başlamıştır. 1994 yılında yapılan anlaşmayla Rusya Tiflis, Vaziani, Khelvaçauri ve Gudauta (Abhazya) gibi yerleşim birimlerinde askeri üsler kurmuştur. (Kanbolat, 2000, 44) 1994 yılının sonlarına doğru Rusya-Abhazya sınırı kapatılmış, 1996 Ocak ayından itibaren BDT ülkeleri tarafından Abhazya'ya ekonomik yaptırımlar uygulanmıştır. I. Çeçenistan savaşı sırasında ilişkiler

⁷ Amerikan dış politikası bu tarihe kadar genel anlamda Güney Kafkasya'ya dar anlamda ise Dağlık Karabağ sorununa ilgisiz kalmıştır. Sovyetlerin dağılmasından sonra BDT bölgesinde yeni istikrarsızlıklara neden olur düşüncesiyle Beyaz Saray Güney Kafkasya'ya yönelik kapsamlı bir dış politika geliştirmemiştir. Aynı tarihlerde ABD dış politikası Basra Körfezi ve Balkanlar gibi bölgelerde meydana gelen olaylara odaklanmıştır. ABD yönetimi de bu tarihlerde bölgeye yönelik politikasını Ermeni Lobisinin istekleri paralelinde yürütmekteydi. (İşyar, 2002: 398) Ancak bölgedeki enerji kaynaklarının Rusya'nın kontrolüne geçme tehlikesi ve İran'ın bölgedeki nüfuzunu artırma olasılığı 1994 yılında ABD'nin Güney Kafkasya'ya yönelik politikasında değişiklik yapmasına neden olmuştur. Kısaca Rusya'nın bölgedeki etkinliğini azaltmak ve İran'ı bölge dışına çıkarmak şeklinde özetlenebilecek bu politika daha sonra "Yeni Bir Yüzyılda Yeni Bir Güvenlik Stratejisi" olarak adlandırılacaktır. Bu stratejinin ayrıntıları için bkz. (Khokher ve Wiberg – Jorgessen, 2001: 76-83)

⁸ Ermenistan parlamentosunda Meclis Başkanı ve Başbakanı da içinde bulunduğu yedi üst düzey devlet görevlisi öldürülmüştür. Bu terörist saldırının üzerindeki giz perdesi henüz aralanmamıştır. Ancak saldırı ABD'nin görüşmelerde aktif olduğu bir zamanda gerçekleşmiştir. Bu olaydan sonra Azerbaycan ve Ermenistan arasında yapılan doğrudan görüşmeler sona ermiştir. AGİT İstanbul zirvesinde ise herhangi bir çerçevede antlaşması imzalanamamıştır. Koçaryan selefinin başına gelenleri göz önünde bulundurarak bu olaydan sonra yapılan görüşmelerde daha uzlaşmaz tavırlar sergilemiştir. Bkz. (Cornell, 2001: 121; İşyar, 2004: 403)

daha da gelişmiştir. Ancak ayrılıkçı bölgelere uygulanan yaptırımların yetersiz olduğunu gören Şevardnadze, Abhazya ve G. Osetya sorunlarının Gürcistan'ın toprak bütünlüğü içerisinde çözülmemesi üzerine, 1997 yılından itibaren yönünü Batılı ülkelere çevirmiştir. Gürcistan'ın böyle bir dış politika değişikliğe gitmesinin bir başka nedeni de 1997 yılından itibaren ABD'nin Güney Kafkasya'da daha etkin bir politika izlemeye başlamasıdır. (Demirağ, 2003: 77)

Bu tarihten itibaren Gürcistan, Rusya'dan uzaklaşmaya başlamıştır. Bu dönemde Hazar petrolerini uluslararası pazarlara taşıyacak boru hatlarının Gürcistan üzerinden geçeceği kesinleşmesi, Moskova –Tiflis ilişkilerinde yeni bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Rusya Başbakanı tarafından Şevardnadze'ye, Rusya'nın Gürcistan'dan geçecek boru hatlarından rahatsız olduğu, açık bir şekilde ifade edilmiş ve kendisinden bu faaliyetleri durdurması istenmiştir. Ancak Şevardnadze'nin bu talebi geri çevirmesinden kısa bir süre sonra kendisine suikast düzenlenmiştir. (Sancak, 2002: 84) Diğer yandan II. Çeçenistan savaşından sonra ilişkilerde tansiyon daha da artmıştır. Özellikle 1999 yılında başlatılan II. Çeçenistan Savaşı, Moskova'nın Tiflis'e baskı yapabilmek için yeni gerekçeler ortaya atmasına imkan vermiştir. Rusya bu savaş sırasında Çeçen gerillalarının alacağı olası lojistik desteği kırmak için Çeçenistan'ın Rusya dışındaki diğer dünyayla olan tek sınırını (Gürcistan sınırı) kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Gürcistan sınırında bulunan Panki Vadisinde Çeçenlerle akraba toplulukların yaşıyor olmaları, ayrıca bu bölgede illegal silah satışı gibi birçok organize suçun işleniyor olması, Moskova tarafından bölgeye müdahale yapılması için gerekçe olarak gösterilmiştir. (Ekici ve Ağacan, 2002: 53) Yeltsin yönetimi, Şevardnadze'ye Panki Vadisine ortak müdahale edilmesini teklif etmiş, ancak bu talep (ABD'nin desteğiyle) reddedilmiştir. (Ekici, 2003: 70) Rusya bu tarihten sonra bölgeye iki kez hava saldırısı düzenlemiş, ayrıca Çeçenistan sınırındaki iki Gürcü köyünü işgal etmiştir. (Ağacan, 2000: 34)

1994 yılında Gürcistan'a yerleştirilen Rus askeri üsleri iki ülke arasındaki gerilimin bir başka nedenidir. 1999 yılında düzenlenen AGİT İstanbul Zirve'sinde Gürcistan ve Rusya arasında ülkedeki Rus askeri üsleriyle ilgili bir anlaşma imzalanmıştır. 1997 yılından itibaren Gürcistan dış politikasında meydana gelen gelişmelerden dolayı Rusya, ayrıca ekonomik baskı araçlarını kullanmaya ve Abhazya sorununda yeniden Sohum'u desteklemeye başlamıştır. Rusya'nın Adler bölgesi ile Sohum arasında demiryolu açılmış, böylece BDT bünyesinde Abhazya'ya uygulanan ekonomik ambargo, bir anlamda sona ermiştir. (Ağacan, 2003 a: 20) Bu gelişmeler Tiflis yönetiminin ABD ile ilişkilerini daha fazla geliştirmesine neden olmuştur. Bu durum Gürcistan-NATO ilişkilerine de yansdı. Gürcistan (diğer GUUAM ülkeleriyle beraber) NATO'nun Kosova'da yürüttüğü hareketi, Moskova'ya rağmen desteklemiş, daha sonra BM şemsiyesi altında Kosova'ya gönderilen Türk tugayına kendi birliklerini vermiştir. (Ağacan, 2003 b: 86)

Güney Kafkasya ülkeleri arasında Rusya ile stratejik ittifak içinde olan tek ülke Ermenistandır. Ekonomik geçiş sürecinin sancılı, ülkenin savunma mekanizmalarını dönüştürme ve güçlendirme maliyetini Rusya ile paylaşma isteği, tarihten beri kemikleşmiş Rusya –Ermenistan ilişkileri, (Büyükkakıncı, 2005: 131-132) doğal kaynaklarının olmaması ve emperyal hedefleri gibi nedenlerden dolayı Ermenistan, Rusya ile stratejik ilişkilerini geliştirmek zorunda kalmıştır. Diğer yandan Batılı devletlerin Güney Kafkasya'ya yönelik aktif politikası ve Azerbaycan ve Gürcistan'ın Moskova'dan uzaklaşmak amacıyla giriştikleri eylemler, Rusya'nın Ermenistan üzerinde politikasını yoğunlaştırmasına neden olmuştur. (Çapraz, 2006: 138-139) Esasen Yeltsin yönetiminin Ermenistan merkezli bir Güney Kafkasya politikası izlemesi, 1992 yılında meydana gelen gelişmeler neticesinde şekillenmiştir. Öncelikle Mayıs 1992'de Rusya karşıtı E. Elçibey yönetimi Azerbaycan'da işbaşına gelmiş, aynı senenin sonlarına doğru Yeni Avrasyacılar Rus Dış Politikasında etkili olmaya başlamışlardır. Süreç içerisinde Ermenistan BDT'ye üye olmuş ve 1992 yılında Kolektif Güvenlik Antlaşması'nı imzalamıştır. Bu dönemden sonra Rusya, Dağlık Karabağ sorunu da dâhil olmak üzere birçok konuda sürekli Ermenistan'ı desteklemiştir. (Sapmaz, 2008: 190-193)

15 Mayıs 1992'de imzalanan Kolektif Güvenlik Antlaşması sonrasında önemli miktarda kara ve hava savunma mühimmatı Ermenistan'a devredilmiştir. Şubat 1992'de iki ülke arasında imzalanan anlaşmaya göre Ermenistan-İran ve Ermenistan-Türkiye sınırları Rusya Sınır Kuvvetleri Komutanlığı tarafından korunmaktadır. 21 Ekim 1994'de iki ülke arasında imzalanan anlaşma sayesinde Rusya Gümrü ve Erivan'da askeri üs kurmuştur. 16 Mart 1995'de imzalanan ikinci bir askeri anlaşma gereğince, Gümrü'de bulunan 102. Rus askeri üssüne yaklaşık 3000 kişiden oluşan birlik, SU-27 savaş uçağı filosu, hava savunma birlikleri ve S-300 roketleri konuşlandırılmıştır. (Karabayram, 2007: 273-275) 1991 ve 1997 yıllarında iki devlet arasında dostluk ve stratejik ilişkileri geliştirme amaçlı antlaşmalar imzalanmıştır. 1997 yılında imzalanan anlaşmaya göre, üçüncü bir devlet Ermenistan veya Rusya'ya karşı askeri müdahalede bulunursa her ikisi de birbirine yardım edecektir. (Çapraz, 2006: 138-139) 1990'lı yılların başlarında Rusya ile Ermenistan arasındaki stratejik ilişkileri başlatan Ermenistan eski Cumhurbaşkanı Terpetrosyan, 1990'ların ortalarından itibaren bu politikayı sorgulamaya başlamıştır. Terpetrosyan Rusya'ya olan bağımlılığın ülkesini zor durumda bıraktığını, ülkesinin uluslararası ve bölgesel ortamdan dışlandığını, tek taraflı bağımlılığın Ermenistan'ın ekonomik, siyasi ve güvenlik sorunlarına çözüm getirmede düşünmekteydi. Ancak Terpetrosyan 1997'de Dağlık Karabağ sorununun çözümüne yönelik AGİT'in önerisine olumlu yaklaşması üzerine, muhalefetin ve Rusya'nın baskıları sonucu istifa etmek zorunda kalmıştır. Terpetrosyan'ın yerine, bir önceki dönem sözde Dağlık Karabağ cumhurbaşkanı olan Robert Koçaryan geçmiştir. Koçaryan, Rusya ile ilişkilerini her boyutta genişletmeye ve derinleştirmeye çalışmıştır. Böylece Dağlık Karabağ sorunundaki çözüm süreci sona ermiş ve Ermenistan'ın Rusya'ya olan bağımlılığı daha da artmıştır. (Sapmaz, 2008: 190-193)

BDT Avrupası Ülkeleriyle İlişkiler

Rusya - Ukrayna ilişkileri oldukça köklü sorunlar bağlamında şekillenmiştir. Rusya'dan sonra BDT içerisinde en kalabalık nüfusa sahip olan bu Slav cumhuriyeti, jeopolitik konumu, kültürel yapısı, siyasi gücü, Avrupa hinterlandında olması ve batılı ülkelerle kurduğu özel ilişkiler gibi nedenlerden dolayı Moskova ile rekabet edebilecek tek eski BDT ülkesidir. Ukrayna Avrasya Jeopolitiğinde oynayabileceği rol nedeniyle Zbigniew Brzezinski tarafından "Avrasya Satranç Tahtasında Rusya'nın dönüşümüne yardımcı olacak jeopolitik mihver" olarak değerlendirilmiştir. (Brzezinski, 1998: 45) Bağımsızlığını kazanmasından hemen sonra Moskova ve Kiev arasında şu sorunlar gerilime neden olmuştur: Rusya için son derece büyük önem taşıyan ve Karadeniz'e geniş çıkışı sağlayan Kırım yarımadası etrafındaki tartışma, eski Sovyet Karadeniz Filosu etrafındaki tartışma, Ukrayna'nın Batı ile

ilişkileri ve özellikle askeri ilişkileri, Ukrayna'daki Rusların durumu, Ukrayna'dan geçen gaz boru hatlarından Ukrayna'nın sürekli olarak gazı çalması. Özellikle Kırım ve Karadeniz filosu üzerindeki tartışma bağımsızlığın ilk yıllarında ikili ilişkilerin gelişmesine engel teşkil etmiştir. Bunun sonucunda diğer BDT ülkeleriyle 1992 yılında imzalanan ikili dostluk ve işbirliği anlaşması, Rusya-Ukrayna arasında 1997 Mayıs'ında imzalanabilmiştir. Bu anlaşmayla, Rusya Ukrayna'nın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü tanımıştır. (Cafersoy ve Somuncuoğlu, 2001: 29-30) Böylece Kırım, Sivastopol ve Karadeniz donanması gibi sorunlar Ukrayna lehine çözülmüştür.

Ancak Lenoid Kuçma gibi seçimlerde Rusya yanlısı bir söylem kullanmış olan bir lider döneminde yukarıda değinilen diğer sorunlar gerilim konusu olmaya devam etmiştir. Öncelikle Ukrayna, Rus gazının karşılığını ödememektedir. Ukrayna ayrıca Batı pazarlarına gazın ulaşımını aksatacak şekilde, yıllık ortalama 2-3 milyar metreküp, Rus gazını çalmaktadır. Bunlara ek olarak Ukrayna toplum hayatının tüm alanlarında resmi devlet dilinin kullanımı hedefleyen bir politika izlemektedir. Bu politika ülkedeki milyonlarca etnik Rus'un haklarını ihlal etmektedir. Diğer yandan Ukrayna, Rusya'nın liderliğindeki BDT savunma yapıları yerine Avrupa-Atlantik güvenlik örgütleriyle ilişkilerini geliştirmektedir. (Torbakov, 2001: 308) 1997 yılında NATO ile BİO antlaşması imzalanmış olan bu ülke aynı sene Batı'nın örtülü desteği ile BDT içerisinde Rusya ile sorunlu olan ülkelerin üyesi oldukları GUAM'ın kuruluşuna öncülük etmiştir.

Rusya- Moldavya ilişkilerine Transdnyester sorunu damga vurmuştur. 1992 yılı başında çatışmaların şiddetlendiği dönemde bölgedeki Rus askerleri Transdnyester'li Ruslar safında savaşmışlardır. Ancak 1992 yılının haziran ayında Aleksandr Lebed'in 14. Ordu komutanlığına atanmasından sonra çatışmalar azalmıştır. 21 Temmuz 1992'de Moldavya ve Rusya devlet başkanları Moldavya'nın toprak bütünlüğüne, 14. Ordu'nun tarafsızlığına ve barışı koruma gücüne ilişkin anlaşma imzalamışlardır. (Purtaş, 2005: 216) Transdnyester sorununun çözülmüş olması, Rusya- Moldova ilişkilerinin düzelmesi için yeterli olmamıştır. Moldova BDT bünyesindeki Rusya eksenli oluşumlara mesafeli kalmıştır. Diğer yandan Batılı güçlerin örtülü desteği ile kurulan GUAM'ın üyesi olmuştur.

BDT üyesi ülkeler içinde Rusya ile en sıkı ilişkileri olan ve örgüt bünyesindeki entegrasyonun en fazla yanlısı olan ülke Belerustur. Özellikle 1995 yılında Parlamento başkanlığına eski bir Rus yanlısı siyasetçinin seçilmesi sonrasında ikili ilişkiler daha da derinleşmiştir. 2 Nisan 1996'da Rusya-Beyaz Rusya Topluluğu Anlaşması imzalanmıştır. Slav birliğinin doğuşu olarak değerlendirilen bu gelişme iki ülke halklarının desteğini görmüştür. Nisan 1997'de ise, "topluluk" , "birliğe" dönüştürülmüştür. (Purtaş, 2005: 214-215)

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Doğu Avrupa'da kaybedilen mevzilere yeterli tepkiyi gösteremeyen Yeltsin yönetimi Yakın Çevre Doktrini'ni ilan ederek, eski Sovyet coğrafyası için benzeri bir tavizde bulunmayacağını ilan etmiştir. Ancak "Yakın Çevre" politikası ekonomik ve siyasi nedenlerden dolayı başarılı bir şekilde uygulanamamıştır. BDT bünyesinde özellikle ekonomik alanda, ciddi bir işbirliği mekanizması kurulamamış, bunun sonucunda üye ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler zamanla azalma eğilimine girmiştir. Ayrıca 1997 yılından itibaren başta ABD olmak üzere Batılı ülkeler, eski Sovyet Cumhuriyetleriyle ilişkilerini artırmaya başlamışlardır. Böylece Topluluk üyesi ülkeler çok yönlü dış politika takip etme imkânına kavuşmuşlardır. Diğer yandan Belarus, Kırgızistan ve Tacikistan gibi ekonomileri zayıf ve Rusya'ya tek taraflı bağımlı olan BDT ülkeleri dışındaki cumhuriyetler, Topluluğun daha sıkı bir entegrasyona dönüştürülmesine sıcak bakmamışlardır. BDT ülkeleri arasında dış politika farklılıklarından kaynaklanan bölünmeler, GUUAM ve G-5 gibi iki farklı örgütün kurulmasında da görülmektedir. GUUAM (Gürcistan, Özbekistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova) ülkeleri Moskova'dan bağımsız ve Batı yanlısı bir dış politika sürdürmeyi tercih etmişlerdir. Kazakistan, Belarus, Tacikistan ve Kırgızistan gibi daha çok Moskova eksenli dış politika sürdürmek isteyen ülkeler ise Rusya ile G-5'i kurmuşlardır. Türkmenistan'ın kendisini "tarafsız" ülke ilan ettiği göz önüne alınırsa, doksanlı yılların sonu itibarıyla BDT'de üç başlı bir yapılanmanın ortaya çıktığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- AĞACAN, K. (a), (Mart 2003). "Abhazya'nın Rusya Tarafından Gizli İlhakı", **Stratejik Analiz**, Cilt: 3, Sayı: 35.
- AĞACAN, K. (b), (Temmuz 2003). "Genişleyen NATO ve Güney Kafkasya", **Stratejik Analiz**, Cilt: 4, Sayı: 39.
- AĞACAN, K. (Temmuz 2000). "Gürcistan'a Yönelik Artan Rus Baskıları ve Türkiye", **Stratejik Analiz**, Cilt:1, Sayı:4,
- ASLANLI, Araz, (Mart 2002). "Denge Politikasının Doğal Sonucu: Aliyev'in Moskova Ziyareti", **Stratejik Analiz**, Cilt: 2, Sayı 23.
- BRZEZINSKI, Z. (1998). **Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri**, Ertuğrul Dikbaş, Ergun Kocabıyık (çev.), İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- BÜYÜKAKINCI, E. (2005). "Ermenistan Dış Politikasından Uluslararası Sistem Değişkenlerine Bakış", Okan Yeşilot (der.). **Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya**, İstanbul: Kitabevi.
- CAFERSOY, N. ve SOMUNCUOĞLU A., (Temmuz 2000), "Ukrayna: Avrasya'nın Stratejik Kaderinin Belirlendiği Ülke", **Stratejik Analiz**, Cilt: 4, Sayı: 15.
- CAFERSOY, N. (2001). **Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası, (Haziran 1992-Haziran 1993), Bir Bağımsızlık Mücadelesinin Diplomatik Öyküsü**, Ankara: ASAM Yay.
- CAFERSOY, N. (2000). **Eyalet –Merkez Düzeyinden Eşit Statüye: Azerbaycan Rusya İlişkileri (1991-2000)**, Ankara: ASAM Yay.
- COPPIETERS, B. (1998). "Conclusion: The Failure of Regionalism in Eurasia and the Western Ascendancy Over Russia's Near Abroad", Bruno Coppieters ve diğ. (der.), **Common Wealth and Independence In Post Soviet Eurasia**, Oregon, England: Creative Print Design,
- CORNELL, S. (2000). "Kafkaslar ve Orta Asya'da Jeo-politik ve Stratejik Ortaklıklar", Yılmaz Tezkan (haz.) **Menfaatler Çatışması Ortasında Türkiye, Ülke**,

- CROISSANT, M., (1998). **The Armenien-Azerbaijan Conflict, Causes and Implications**, London, Preager.
- ÇAPRAZ, H. (2006). “Rusya’nın Güney Kafkasya Politikası ve Batılı Devletler (1991-2000)”, **Avrasya Etüdüleri**, Yıl: 12, Sayı: 29-30.
- DAĞI, Z. (2002). **Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika: Rusya’nın Dönüşümü**, İstanbul: Boyut Kitapları.
- DANILOV, Dimitri, (1996). “Russia’s Search for an International Mandate in Transcaucasus”, Bruno Coppier (der.), **Contested Borders in the Caucasus**, Brüksel: Vubpress.
- DEMİRBAĞ, Y. (2003). “Kafkasya’da Türk ve Rus Politikası”, **Stratejik Analiz**, Cilt: 4, Sayı: 40, Ağustos.
- EKİCİ, G. Kamil A. (Kasım 2002). “Panki Vadisi Etrafında Dönen Küresel Politika”, **Stratejik Analiz**, Cilt: 3, Sayı: 31.
- EKİCİ, G. (Mayıs 2003). “Rusya Federasyonu’nun Terör Kartı: Irak Kafkasya’ya Emsal Olabilir mi?”, **Stratejik Analiz**, Cilt: 4, Sayı: 37.
- GÖTZ, R. (2000). “Güney Kafkasya ve Orta Asya’da Siyasi Çıkar Alanları”, Yılmaz Tezkan (der.), **Menfaatler Çatışması Ortasında Türkiye**, Ülke.
- GÜLER, N. (Aralık 2001). “Özbekistan Dış Politikasında Dönüm Noktası: 11 Eylül”, **Stratejik Analiz**, Cilt: 2, Sayı: 20.
- GÜNEY, N. (2000). “AKKA’nın Yeni Koşullara Uyarlanması ve Türkiye’nin Güvenliği”, Gencer Özcan, Şule Kut (der.), **En Uzun On Yıl, Türkiye’nin Ulusal Güvenliğinde Doksanlı Yıllar**, İstanbul, Büke Yayınları, 2. Baskı.
- GÜNEY, N. (2002). “Rusya Federasyonu’nun Yeni Güvenlik Politikası Çerçevesinde Türkiye’ye Bakışı”, Mustafa Türkes, İlhan Uzgel (der.), **Türkiye’nin Komşuları**, Ankara: İmge Kitabevi.
- İŞYAR, Ö., (Yaz 2002). “Amerika Birleşik Devletleri ve Dağlık Karabağ Uyuşmazlığı”, **Avrasya Dosyası, İstihbarat Özel**, Cilt 8, Sayı 2.
- İŞYAR, Ö. (2004). **Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu**, İstanbul: Alfa Yayınları.
- KANBOLAT, H. (Temmuz 2000). “Rusya Federasyonu’nun Güney Kafkasya’daki Askeri Varlığı ve Gürcistan Boyutu”, **Stratejik Analiz**, Cilt: 1, Sayı: 3.
- KARABAYRAM, F. (2007). **Rusya Federasyonu’nun Güney Kafkasya Politikası**, Ankara: Lalezar Kitapevi.
- KARASER, H. (2001). “Bağımsızlıklar Sonrası Türkistan’da Rus Siyaseti”, **Avrasya Dosyası, Rusya Özel**, Cilt: 6, Sayı: 4.
- KOHKER, C., WIBERG – JORGESSEN, P. (2001). “United States Strategic Possibilities in the South Caucasus”, **European Security**, Cilt: 10, Sayı: 3.
- KOZHEMIKIN, A. Roger E. Kanet, (1997). “Russia and its Western Neighbors in the Near Abroad”, Roger E. Kanet, Alexander Kozhemikian (der.), **The Foreign Policy of the Russian Federation**, Newyork: St. Martin Press,.
- LEEUEW, Charles Van Der, (2000). **Azerbaijan: A Quest For Identity**, Newyork: St. Martin Press.
- MEMMEDOV, A. (2002). **Güney Kafkasya’da Etnik Çeşitlilik ve Çatışma**, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- MUSABEYOV, R. (2001). “Azerbaycan’daki Etnik Azınlıklar”, **Avrasya Dosyası**, Cilt: 7, Sayı: 1.
- NISSMAN, D. “A New Ethnic Challenge to Borders in the Caucasus”, http://www.jamestown.org/pubs/view/pri_001_005_005.htm. erişim (04.04.2004).
- OĞAN, S. (2001-2002). “Demografinin Gölgesi Altında Rusya-Kazakistan İlişkileri”, **Avrasya Dosyası, Rusya Özel**, Kış 2001-2002, Cilt: 7, Sayı: 4.
- PAMİR, N. (1999) **Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattı: Orta Asya ve Kafkasya’da Bitmeyen Oyun**, Ankara: ASAM Yayınları.
- PIKAYEV, A. (1996). “The Russian Domestic Debate on Policy Towards the Near Abroad”, Lena Johnson, Clive Acher (der.), **Peacekeeping and the Role of Russia in Eurasia**, Colorado: West View Press.
- PURTAŞ, F. (2005). **Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu**, Ankara: Platin.
- RUBINSTEIN, A. (1997). “The Transformation of Russian Foreign Policy”, Karen Dawisha (der.), **The International Dimension of Post-Communist Transition in Russia and the New States of Eurasia**, New York: M.E. Sharpe.
- SAPMAZ, A. (2008). **Rusya’nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye’ye Etkileri**, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- SAKWA, R. Ve WEBBER, M. (1999). “The Common Wealth of Independent States, 1991-1998; Stagnation and Survival”, **Europe-Asia Studies**, Cilt: 51, Sayı: 3, Mayıs 1999.
- SANCAK, K. (2002). **Gürcistan’ın Kafkasya’daki Yeri**, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- SHEARMEN, P. (1997). “Defining the National Interest: Russian Foreign Policy and Domestic Politics”, Roger Kanet, Alexander Y. Kozhemikian (der.), **The Foreign Policy of the Russian Federation**, Londra: Macmillan Press.
- SOLTAN, E. (2001-2002). “Rusya ve Kırgızistan: Asimetrik İlişkilerin Sürekliliği”, **Avrasya Dosyası, Kazakistan-Kırgızistan Özel**, Kış 2001-2002, Cilt:7, Sayı:4.
- SOLTAN, Elnur, (2001). “Türkmenistan ve Rusya: ‘Gaz’ Üzerinde Kurulan İlişkiler”, **Avrasya Dosyası, Türkmenistan Özel**, Yaz 2001, Cilt:7, Sayı:2.
- İLHAN, S. (1999). **Kafkasya’nın Gelişen Jeopolitiği**, Ankara: TKAE Yayınları.
- SWIETOCHOWSK, T. (1999). “Azerbaijan: Perspectives From the Crossroads”, **Central Asian Survey**, Yıl: 1999, Cilt:18, Sayı:4.
- SWIETOCHOWSK, T. (1995). **Russia and Azerbaijan, A Borderland in Transition**, Newyork: Colombia University Press.
- TANRISEVER, O. (2005). “Rusya Federasyonu’nun Orta Asya-Kafkasya Politikası: Yakın Çevre Doktrini’nin İflosu”, Mustafa Aydın (der.), **Küresel Politikada Orta Asya (Avrasya Üçlemesi I)**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- TANRISEVER, O. (2002). “Sovyet Sonrası Dönemde Rusya’nın Kafkasya Politikası”, Mustafa Türkes, İlhan Uzgel (der.), **Türkiye’nin Komşuları**, Ankara: İmge Kitabevi.
- TORBAKOV, I. “Rusya’dan Ayrı Ya da Rusya’nın Bir Parçası: Ukrayna –Rusya İlişkilerinin Kederli Bir Destanı”, **Avrasya Dosyası, Rusya Özel**, Kış 2001, Cilt: 6, Sayı: 4.
- ULUDAĞ, B. (1999). **Sovyetler Birliği ve Sonrası Dönemde Kafkasya’daki Ulusçu Ayrılıkçı Akımlar**, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- YERASIMOS, S. (1994). **Milliyetler ve Sınırlar: Kafkasya, Balkanlar ve Orta Doğu**, Şirin Tekeli (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.